

Andrzej Witkowski,
„Przymusowe odpłatne świadczenia publiczne
w naturze w pierwszych latach II Rzeczypospolitej”,
Rzeszów, Bonus Liber Drukarnia i Wydawnictwo,
2020, 341 s.

Z datą 2020 ukazała się — z dużym opóźnieniem względem daty na karcie tytułowej — monografia Andrzeja Witkowskiego na temat jak w podanym powyżej tytule. Autor nie zdecydował się na sprecyzowanie w tytule, co rozumie przez określenie „pierwsze lata II Rzeczypospolitej”. Jak można się było spodziewać, termin *a quo* to przełom lat 1918/1919, *ad quem* zaś to w zasadzie schyłek 1920 r., ale niekiedy badacz nie omieszka wchodzić w 1921 r. Takie ramy czasowe uważam wręcz za oczywiste, przy czym dodałbym do słów tytułu, że były to lata ciężkich walk zbrojnych o niepodległość. Wielokrotnie wskazywałem, że w istocie pierwsza wojna światowa wcale nie skończyła się 11 listopada 1918 r. Rosja — zarówno „biała”, jak i „czerwona” — oraz Turcja (Imperium Osmańskie) wznowiły wojnę po 11 listopada 1918 r. Już w 48 godzin po podpisaniu rozejmu zachodnich aliantów z Niemcami bolszewicy wypowiedzieli traktat brzeski i wkrótce ruszyli na zachód w imperialnym pochodzie. Pozostawione okresowo na terenach Ober-Ostu wojska niemieckie w rzeczywistości nie stanowiły wystarczającej bariery osłonowej — żołnierze niemieccy nie chcieli po zakończeniu wojny umierać za ochronę nie swojej ziemi. Wyjątek stanowiły jednostki wojskowe Niemców nadbałtyckich, którzy mieli koncepcję związku państwowego z państwem niemieckim. Najslabsza nad Bałtykiem Litwa też bardzo długo widziała swoją przyszłość w silnym związku z Niemcami, wręcz w przyjęciu nieformalnego protektoratu niemieckiego. Imperialny marsz sowiecki, jak dobrze wiemy, miał nie tylko przywró-

cić dawne granice „białego” imperium, z dodatkiem jeszcze Galicji, ale przede wszystkim miał dotrzeć do skomunizowanych Niemiec i rozpalic komunistyczną rewolucję europejską, a później światową. Estończycy, Łotysze i Finowie (ci zwłaszcza z niemiecką pomocą), a szczególnie najsilniejsi i najbardziej na zachód oddaleni Polacy stanęli do drugiej odsłony pierwszej wojny światowej — teraz z Rosją. Dopiero 18 marca 1921 r. to był koniec wojny światowej? A może to tylko przerwa w wojnie? To już wykracza jednak poza temat recenzowanej monografii.

Zauważyć należy, że Andrzej Witkowski pisze o świadczeniach odpłatnych, ale przymusowych; o okolicznościach ich stanowienia, konstrukcjach prawnych, o świadczeniach rzeczowych i osobistych egzekwowanych od osób fizycznych i prawnych. Autor podzielił swoją monografię na pięć części-rozdziałów w układzie wyraźnie merytorycznym. Zdecydowanie największy ciężar merytoryczny całości tomu spoczął w rozdziale pierwszym, który poświęcony został rzeczowym i osobistym świadczeniom wojennym związanym głównie z wojną bolszewicko-polską. Warto w tym miejscu zacytować badacza, który w skromnym akapicie podsumował jakże gigantyczny wysiłek narodu polskiego w wojnie wyzwoleniczej w obronie tego, by nie stać się jedną z republik sowieckich. Andrzej Witkowski pisze: „[...] z ogólnej kwoty wydatków państwowych w latach 1918—1920, wynoszącej 72,6 mld marek, na wojsko przypadło 42,3 mld marek, czyli 58%. Nadto na wojsko świadczyły również inne Ministerstwa, takie jak: Spraw Wewnętrznych, Kolei, Przemysłu i Handlu, Aproprowiacji, Zdrowia, Poczty i Telegrafów oraz Rolnictwa. W dniu 16 lipca 1920 r. Sejm podjął uchwałę wzywającą Rząd do »wstrzymania wszystkich wydatków nie związanych ściśle z obroną bytu państwa«, gdyż olbrzymie wydatki wojenne »musiały z istoty rzeczy obalić wszystkie inne plany finansowe Rządu na rok bieżący«. We wrześniu 1920 r. Minister Spraw Wojskowych podał, że armia jest »konsumentem i odbiorcą« $\frac{3}{4}$ środków pieniężnych i ekonomicznych państwa” (s. 54).

Z całej monografii, ze szczególnym uwzględnieniem rozdziału pierwszego, przebija ogromny wysiłek ludności i ogromne potrzeby wojska. Kiedy minister spraw wojskowych 8 kwietnia 1919 r. przedłożył w sejmie projekt ustawy o rzeczowych świadczeniach wojennych, nie był gołosłownym, uzasadniając, że przeprowadzony dopiero co pobór sześciu roczników „stwarza olbrzymią potrzebę umundurowania, obucia, uposażenia w bieliznę, rozłokowania i nakarmienia żołnierza, a drogą zakupów zaspokojenie tej potrzeby jest niemożliwe” (s. 13). Przy innej okazji tenże minister mówił, że na froncie lwowskim „żołnierze nieraz bez koszuli, bez butów, na mrozie wielostopniowym musieli walczyć” (s. 14). Jak pisze autor, przytaczając zawsze skrupulatnie stosowne unormowania rozmaitej rangi, wprowadzony 1 maja 1919 r. obowiązek wojennych świadczeń rzeczowych ujęty został w pięciu bliżej sprecyzowanych kategoriach, ale — jak można się domyślać — szczególną rolę odgrywała spr-

wa zwierząt pociągowych i środków transportu, na plan pierwszy zaś wybijała się sprawa poboru koni dla armii, co uregulowano osobnym aktem prawnym (s. 30). Z monografii wynika, że w owym gorącym lecie 1920 r. aktywny udział w regulowaniu przedmiotowych spraw, zwłaszcza procedury rekwizycji, miała Rada Obrony Państwa. Między innymi rozporządzenie Rady Obrony Państwa z dnia 25 sierpnia 1920 r. o jednorazowej daninie na potrzeby wojska (Dz.U. z 1920 r., nr 86, poz. 570) nałożyło obowiązek dostarczenia 300 000 par butów z cholewami, 300 000 par spodni wełnianych, 600 000 kompletów bieliźny, 300 000 koców lub kołder. Te wielkości robią wrażenie i dają wyobrażenie tego, jak wielki wysiłek podjął naród polski, by ocalić swój kraj — i może nawet Europę — przed bolszewickim imperializmem.

W kolejnych rozdziałach autor bardziej szczegółowo analizuje okoliczności wprowadzania w życie i realizowania świadczeń publicznych. Nie miejsce tu jednak na powtarzanie ustaleń. To trzeba przeczytać.

Całość wsparta została na gruntownej analizie tekstów prawnych rozmaitej rangi i proveniencji, aktów bardzo skrupulatnie zgromadzonych, jak też na analizie sprawozdań stenograficznych z posiedzeń sejmu. W sumie zainteresowany czytelnik otrzymał rzetelne dzieło historycznoprawne, wnoszące sporo do naszej wiedzy o tych jakże trudnych czasach.

Adam Lityński

 <https://orcid.org/0000-0003-0899-9130>

Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu